

maar wie niet 'fout' was of in volmaakte passiviteit leefde (de groep der passieven is, menen wij, aanzienlijk groter geweest dan die der 'fouten'), wist wèl dat de illegale pers hem voorhield wat hij, zo enigszins mogelijk, behoorde te doen.

Van nagenoeg elk nummer dat althans van de 'grote' illegale bladen uitkwam, belandden exemplaren bij de *Sicherheitsdienst* – door huiszoeking, door arrestaties, door het werk van *V-Männer*, door opzettelijke toezending van de kant van illegale groepen, soms ook doordat mensen in hun angst die exemplaren gingen afgeven; de belangrijkste artikelen werden dan in het Duits vertaald en aan het *Reichskommissariat* voorgelegd. Men kon daar de ogen niet sluiten voor het feit dat de invloed dier illegale bladen na de April-Meistakingen merkbaar toenam. Impliciet werd het gezag dat de illegale pers bij de bevolking verworven had, eind '43 door de bezetter ook erkend toen hij besloot, illegale bladen na te maken waarin op sluwe wijze getracht zou worden, twijfel te wekken hetzij aan de goede afloop van de oorlog, hetzij aan de zin van een Duitse nederlaag; speciaal kon in die publicaties gespeculeerd worden op de hier en daar bestaande angst voor de Sowjet-Unie. Natuurlijk moest de vervaardiging van die nagemaakte bladen in diep geheim geschieden: liet men dat werk in een normale 'foute' drukkerij doen, dan zou die operatie (in 'foute' drukkerijen waren lang niet alle werknemers 'fout') spoedig naar de buitenwereld uitlekken.

Zeer verontrust door de moeite die het tijdens de April-Meistakingen gekost had om de aanplakbiljetten waarmee het *Polizeistandrecht* afgekondigd werd, tijdig bij de Algemene Landsdrukkerij gedrukt te krijgen, had Rauter kort na de stakingen besloten, in het concentratiekamp Vught een drukkerij te vestigen waar men in geval van nood voor het officiële Duitse drukwerk zou kunnen zorgen. Uit enkele drukkerijen die gesloten waren, werden de nodige machines en andere hulpmiddelen naar Vught overgebracht, er werd daar een grote papiervoorraad opgeslagen en uit de zettters en drukkers die zich als politieke gevangenen in het kamp bevonden, werd een speciaal *Kommando* gevormd van een man of twintig. Dat *Kommando* begon met allerlei intern drukwerk te vervaardigen, o.m. het speciale kampgeld, maar eind '43 werd het tot een man of twaalf verkleind; die twaalf werden ondergebracht in de pas gereedgekomen kampgevangenis (de 'bunker') en zij werden ook bij hun verdere doen en laten strikt van de overige gevangenen (van wie telkens een deel ontslagen werd) geïsoleerd. Aan die twaalf werd eind december '43 opdracht gegeven, de kopij voor een aantal nagemaakte illegale bladen te zetten en te drukken. Zij weigerden. Hun werd toen gezegd dat, als zij volhardden, hun familieleden voor hun ogen zouden worden opgehangen. Dat dreigement had effect: de twaalf gingen aan het werk, maar